

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ГЕРАСИМЧУК АННА ЮРІЇВНА

УДК 37.015:39(477.82)"18/19"

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ТРАДИЦІЇ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
У РОДИНАХ ЕЛІТИ ВОЛИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луцьк – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Пріма Раїса Миколаївна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри загальної і соціальної педагогіки
та початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Ярошук Лілія Григорівна,
Бердянський державний педагогічний університет,
доцент кафедри педагогіки.

Захист дисертації відбудеться 24 квітня 2015 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.04 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розіслано 25 березня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Захожий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертації. В умовах розбудови національної системи виховання у незалежній українській державі особливого значення набуває узагальнення виховного досвіду минулого, його творчого втілення в практичну діяльність виховних інституцій, пошук ефективних засобів, спрямованих на засвоєння народних традицій, звичаїв як своєрідного соціокультурного і психолого-педагогічного явища, завдяки якому нові покоління збагачуються духовною культурою своїх попередників.

Особливий інтерес викликає народна педагогіка, що лежить в основі національного виховання й виступає одним із дієвих етноформувальних і етнозбережних чинників, наукове осмислення якої слугуватиме ефективним джерелом національного самоусвідомлення українства.

Серед пріоритетів, визначених «Національною доктриною розвитку освіти в Україні», домінантним є принцип органічного зв'язку освіти з історією, культурою, народними традиціями, етнопедагогікою українців, що забезпечить створення й застосування виховної системи, адекватної потребам українського державотворення й формування високоосвічених, духовно багатих і морально стійких особистостей, достойних громадян своєї держави, збагатить сучасну педагогіку зразками виховання елітарної особистості.

У різний час розвитку суспільства народні традиції виховання були предметом досліджень багатьох відомих педагогів. Зокрема, вони знайшли своє відображення в педагогічній спадщині О. Духновича, Я. Коменського, Й. Песталоцці, Г. Сковороди, К. Ушинського. Так, К. Ушинський обґрунтував положення про пріоритет системи народного виховання, яка генерує менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, а О. Духнович, високо оцінюючи досвід народного виховання, наголошував на значущості в педагогічному процесі родинних традицій, фольклору, народного мистецтва.

Фундаментальне значення для дослідження проблем національної духовної культури мають етнопедагогічні розвідки педагогів, етнографів, мовознавців: Г. Ващенко, О. Воропая, М. Драгоманова, О. Потебні й ін.

У національно-культурних, етнопедагогічних традиціях убачали загальнолюдські цінності, розглядаючи національні здобутки українського народу як складову частину золотого фонду вселюдської культури Б. Грінченко, М. Костомаров, П. Куліш та інші прогресивні представники українського народу.

На пріоритетності родинних цінностей у вихованні молодого покоління, реалізації виховного потенціалу сім'ї наголошували А. Макаренко, В. Сухомлинський, підкреслюючи, що педагогічний вплив національно-культурних традицій на формування особистості дитини неперевершений.

Моральну сутність і духовну велич традицій, їхній вплив на особистість дитини розкрили дослідники етнопедагогіки О. Воропай, М. Драгоманов, М. Костомаров, В. Скуратівський, М. Стельмахович та ін.

Про підвищення авторитету духовно-моральних цінностей родини, створення сприятливих умов для її повноцінного морально-психологічного, соціального, культурного і духовного розвитку йдеться в концепції «Сім'я і родинне виховання».

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки окремі аспекти виховання на національно-культурних традиціях українського народу висвітлено у студіях П. Ігнатенко, В. Кузя, Ю. Руденко, М. Стельмаховича, В. Струманського та ін.

Проблеми збереження й використання народних педагогічних традицій, відновлення зв'язків між поколіннями, єдності загальнолюдського та етнічного виховання, розкриття виховного потенціалу родинних етнопедагогічних традицій розглянуто в наукових публікаціях О. Вишневського, Г. Волкова, П. Гнатенко, С. Захаренка, Н. Лисенко, Н. Кічук, Л. Редькіної, М. Савіна, М. Стельмаховича, Н. Юдіної та інших учених.

Існує думка, що історія розвитку людської цивілізації переконливо доводить важливу рушійну силу еліти як кращих представників суспільства у творенні духовної сфери всього людства. Проте, звертаємо увагу на те, що тривалий час (у радянському просторі) проблема еліти, як слушно відзначає В. Добіжа, не тільки залишалася на периферії соціогуманітарних досліджень, але поставала передусім у «негативному забарвленні» – лише як об'єкт наукової критики. Крім того, спроби науково-теоретичного осмислення феномену елітизму здійснюють здебільшого в контексті проблематики соціології, культурології, економіки (О. Барковенко), політології (В. Добіжа, Л. Мандзій), елітарної демократії, її правових засад (Т. Ткач), процесів демократичної трансформації (В. Бортніков).

Водночас учені наголошують на тому, що потреба в еліті – це закономірність розвитку цивілізації. Завдання суспільства полягає в тому, щоб здійснювати цілеспрямований пошук і залучення найбільш «результативної» еліти.

В умовах сьогодення, коли у важкий для України час відбувається її становлення як європейського, демократичного й громадянського суспільства, виняткової значущості набувають питання виховання національної еліти – справжніх патріотів, духовно й інтелектуально розвинених, сповнених національної звитяги, гідності й гордості, гаранта гідного майбуття нації.

Належність до національної еліти визначають особисті ознаки людини, що розвиваються завдяки цілеспрямованому втручанням всіх соціальних інститутів, зокрема родини як «першоджерела виховання елітарної особистості», ефективного засобу формування національної свідомості, утвердження норм і цінностей української ментальності. Висока свідомість національної еліти формує новітню вітчизняну історію, загальнонаціональні цілі розвитку й трансформування українського соціуму, що є суттєвим у контексті осмислення нової на терені України, унікальної, національної, соціокультурної, духовно-патріотичної ситуації. Відтак, сучасна освіта потребує активізації науково-дослідницької роботи в галузі спадщини вітчизняної еліти як важливого джерела розвитку педагогічної теорії і виховної практики.

Проте потенціал народних традицій виховання дітей та можливості їх використання в родинях української еліти мало досліджений в історико-педагогічному контексті. Наявні наукові розвідки (І. Белебега, С. Вовканич, Л. Гуменюк та ін.) висвітлюють лише деякі аспекти національної еліти, елітності суспільства не тільки як культурологічної, суспільно-політичної, але і як державної проблеми.

Суттєво зріс інтерес до змісту, методів, напрямів виховання кінця XIX – початку XX ст. Заслужують на увагу наукові доробки І. Хлистун, яка досліджувала національне виховання в сім'ях культурно-громадських діячів України – славетних родин Грушевських, Лисенків, Старицьких, Коцюбинських, Крушельницьких, Бажанів, де з покоління в покоління передавали духовні скарби, зберігали історичну пам'ять, традиції, творили українську культуру, формували національну свідомість, створювали засоби і методи виховання молодого покоління; Г. Маковської, Л. Новаківської, котрі вивчали педагогічні ідеї і практику виховання й освіти, традиції виховання дітей у родині Косачів. Спроби аналізу українських етнопедагогічних традицій виховання дітей у другій половині XIX – на початку XX ст. наявні у Л. Юди.

В останнє десятиріччя в педагогічній науці презентовано дисертаційні роботи, що певним чином віддзеркалюють окреслену тему в регіональному та етнокультурному контексті, порушуючи такі проблеми, як: сімейне виховання в педагогічній теорії і практиці Закарпаття (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.) (М. Петрус), ідеї сімейного виховання на засадах єврейської етнопедагогіки (кінець XIX – початок XX ст.) (О. Геркєрова), етнопедагогічні традиції кримських татар у трудовому вихованні дітей (М. Іваннікова).

Проте в сучасній педагогічній теорії практично відсутнє цілісне дослідження етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітних родинах Волині другої половини XIX – початку XX століття.

Наявність суперечності між об'єктивною потребою у використанні в сучасній освітньо-виховній практиці позитивних надбань виховання дітей в елітних родинах Волині на засадах етнопедагогічних традицій та недостатнім рівнем їх вивченості, узагальненості в історико-педагогічній літературі зумовили вибір теми дисертації «Етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинах еліти Волині (друга половина XIX – початок XX століття)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень лабораторії кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в межах держбюджетної теми «Культурна спадщина західних етнічних українських земель: проблеми вивчення і збереження у XIX–XXI століттях» (№ 0110U000024). Роль автора полягає у збагаченні культурної спадщини Волині родинновиховним досвідом еліти другої половини XIX – початку XX століття.

Тему дисертації затверджено вченою радою СНУ імені Лесі Українки (протокол № 7 від 28.01.2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 14.06.2011 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні цілісного історико-педагогічного аналізу й узагальнення етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

- 1) обґрунтувати сутність етнопедагогічних традицій як соціально-педагогічного феномену і засобу родинного виховання дітей;
- 2) проаналізувати генезис поняття «еліта» в історико-педагогічному досвіді; уточнити суть понять «суспільна еліта», «національна еліта», «елітарність», «критерії елітарності», «інтелігенція»;
- 3) схарактеризувати домінантні напрями й етнопедагогічні традиції виховання дітей у родині Косачів-Драгоманових, їхню трансформацію в українсько-польські елітні родини Волині (Ю. Крашевського, О. Левчанівської, М. Левицького).
- 4) узагальнити досвід етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинях еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття і окреслити перспективи його використання в сучасній освітньо-виховній практиці ВНЗ.

Об’єкт дослідження – виховання дітей у родинях еліти Волині.

Предмет дослідження – сутність етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітних родинях Волині другої половини XIX – початку XX століття.

Для досягнення поставленої мети дослідження і розв’язання відповідних завдань використано комплекс взаємопов’язаних і взаємоузгоджених **методів**: *хронологічно-системний метод* вивчення архівних джерел, рукописів, бібліографічних та наукових видань, періодики дозволив цілісно проаналізувати сутність етнопедагогічних традицій, напрями й засоби виховання дітей у родинях еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття, схарактеризувати трансформацію етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітні українсько-польські родини Волині досліджуваного періоду; *конструктивно-генетичний метод* сприяв вивченню генези поняття «еліта» в історико-педагогічному досвіді, окресленню її домінант і виокремленню критеріїв елітарності; *конкретно-пошукові методи* відбору, класифікації і систематизації історико-педагогічних фактів залучено для виявлення опорної джерельної бази, маловідомих документів із досліджуваної проблеми та введення їх до наукового обігу; *історико-прогностичні методи* аналізу педагогічної літератури і документальних матеріалів використано для прогностичного осмислення, узагальнення досвіду використання етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинях еліти Волині періоду, що вивчається, й окреслення перспектив його реалізації в сучасній освітньо-виховній практиці ВНЗ; *методом інтерпретації* узагальнено вивчені матеріали та сформульовано висновки.

Джерельна база дослідження: філософська, історична, педагогічна література, наукові дослідження з проблем елітарності, національного та родинного виховання, наукові праці, автобіографічні нотатки, опублікований епістолярій Лесі Українки.

У дисертаційній праці використано документи й матеріали, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України, Інституту рукописів та архіву Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Волинського державного архіву у м. Луцьку, Житомирського державного архіву, Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника, Волинської обласної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки, Волинського і Житомирського краєзнавчих

музеїв, матеріали Музею Лесі Українки й Музею етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Хронологічні межі дослідження – друга половина XIX – початок XX століття. Нижня межа – початок 60-х років XIX століття – співвідноситься зі стратегією розвитку української національної культури в руслі формування її ментальної самосвідомості, з соціально-історичними особливостями розвитку Волинського краю, зумовленими активізацією національно-просвітницького руху на його теренах.

Верхня межа – двадцять роки XX століття – пов'язана з викристалізацією ідеї українізації в умовах протистояння русифікації та ополячення, коли серед української еліти Волині було закладено фундамент українського духу в контексті «становлення національної освіти і виховання, внесення національного компонента в структуру педагогічної науки».

Територіальні рамки дослідження обмежені Луцьким, Володимир-Волинським, Житомирським, Ковельським, Новоград-Волинським повітами, що входили до складу історичної Волині – Волинської губернії і належать до сучасної адміністративної Волині та Житомирщини.

Дослідження проводили в 2009–2014 роках у два етапи.

Перший етап (2009–2011 рр.) – теоретично осмислювали проблему, визначали об'єкт, предмет дослідження, його мету і завдання; вивчали історико-педагогічну наукову літературу, архівні матеріали; проводили апробацію провідних ідей дослідження шляхом публікації матеріалів.

Другий (2011–2014 рр.) – здійснювали аналіз і систематизацію виявлених джерел щодо етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття; проміжні результати дослідження доповідали на науково-практичних конференціях, у лекційних виступах; узагальнювали досвід етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині досліджуваного періоду та окреслювали перспективи його використання в сучасній освітньо-виховній практиці ВНЗ; формували провідні положення і висновки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

– *уперше* зроблено цілісний аналіз напрямів, етнопедагогічних традицій і засобів виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття (Косачів-Драгоманових); схарактеризовано трансформацію етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітні українсько-польські родини Волині досліджуваного періоду (Ю. І. Крашевського, О. Левчанівської, М. Левицького); узагальнено досвід етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині (друга половина XIX – початок XX століття) та окреслено перспективи його використання в сучасній освітньо-виховній практиці ВНЗ; у науковий обіг уведено матеріали маловідомих архівних документів із досліджуваної проблеми (державні архіви Волинської (ф. р-3186) та Житомирської області (ф. 146, оп. 1, спр. 3146, 5907), інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Х. 17983–17984));

– *уточнено і конкретизовано* зміст понять «еліта», «суспільна еліта», «національна еліта», «елітарність», «критерії елітарності», «інтелігенція»;

– *подальшого розвитку* набуло розкриття сутності етнопедагогічних традицій як соціально-педагогічного феномену і засобу родинного виховання дітей, надбання родинновиховного досвіду еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття.

Практичне значення роботи. Зібрані у процесі наукового дослідження матеріали про етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття увійшли до змісту розробленої програми і методичних рекомендацій із курсу «Історія педагогіки». Вони поглиблюють сучасні знання про історію педагогіки, етнопедагогіки в Україні означеного періоду і можуть бути використані при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Історія педагогіки України», «Етнопедагогіка», «Народознавство», елективного курсу «Історія народознавства в іменах», а також для укладання програм спецкурсів, спецсемінарів з історії педагогіки.

Запропоновані матеріали можуть бути корисні для батьків, педагогів-вихователів у контексті оновлення змісту виховання сучасної елітарної особистості на засадах родинної етнопедагогіки; викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, студентів при написанні наукових та кваліфікаційних робіт.

Матеріали дисертації **впроваджено** в навчально-виховний процес педагогічного інституту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (акт про впровадження № 3/4418 від 31.10.2012 р.); Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт про впровадження № 776 від 02.10.2012 р.); Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (акт про впровадження № 450/03 від 02.10.2012 р.); Луцького педагогічного коледжу (акт про впровадження № 510/1 від 03.10.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованих у співавторстві з Р. М. Прімою статтях («Родина Драгоманових – яскраві представники еліти Волині другої половини XIX ст.: гадяцький період життя», «Видатні історичні постаті Волині: Юзеф Крашевський») дисертантка висвітлила гадяцький період життя славетної родини Драгоманових, елітарної за своїм походженням та національним духом, її історичному корінні, творенні та збереженні нею народного українського середовища виховання своїх дітей, а також волинсько-житомирський період життя Ю. Крашевського в контексті польсько-українських історико-культурних взаємин. Ідеї та думки, що належать співавторові, у матеріалах дисертації не використано.

Вірогідність результатів дослідження забезпечує джерельна база, комплексний розгляд проблеми, науково-теоретичне обґрунтування основних положень, застосування системи методів, адекватних меті, предмету і завданням дисертаційної роботи, широка апробація її результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження виголошено на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ I ступеня: парадигми XXI сторіччя» (Івано-Франківськ, 2011); «Молода наука Волині:

пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2011, 2012); «Dynamika naukowych badań – 2013» (Przemyśl, 2013); II відкритому міжнародному форумі «Сучасні тенденції в педагогічній освіті і науці України та Ізраїлю: шлях до інтеграції» (Одеса, 2011); Десятих міжнародних ювілейних Захаренківських педагогічних читань «Науково-педагогічна спадщина О. А. Захаренка як джерело виховання молодого покоління» (Черкаси, 2012), на засіданнях кафедри педагогіки, педагогіки дошкільної та початкової освіти, соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи, науково-дослідної лабораторії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 13 публікаціях, зокрема в 6 статтях у фахових виданнях України (1 – у співавторстві), 1 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 4 працях апробаційного характеру, 1 статті (у співавторстві), що додатково відображає наукові результати дисертації, 1 – методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 213 сторінок (основний текст – 176 сторінок). Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (274 найменування, із них 10 архівних справ) та додатків (на 10 сторінках). У роботі вміщено 3 рисунки, 5 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність вивчення порушеної проблеми, її зв'язок із науковими програмами й темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; описано методи роботи, хронологічні й територіальні межі дослідження; конкретизовано наукову новизну; аргументовано практичне значення дисертації; подано відомості про апробацію й упровадження результатів наукового пошуку.

У **першому розділі «Науково-теоретичні засади дослідження етнопедагогічних традицій родинного виховання»** обґрунтовано суть етнопедагогічних традицій як соціально-педагогічного феномену, розкрито педагогічні можливості народних традицій як дієвого засобу родинного виховання; проаналізовано генезис поняття «еліта» в історико-педагогічному досвіді України.

Обґрунтування суті етнопедагогічних традицій як соціально-педагогічного феномену здійснено через співвіднесеність із поняттями «етнопедагогіка», «традиція», «етнотрадиція», «звичай», «обряд». Розкрито наукові позиції щодо трактування механізмів педагогічної дії етнотрадицій, звичаїв, обрядів та їхньої результативності.

Аналіз наукових джерел дозволив виявити потенціал етнопедагогічних традицій як соціально-педагогічного феномену через виокремлення таких аспектів їх вияву: змістове наповнення – насиченість загальнолюдськими, духовно-моральними цінностями; можливість формування культури взаємин у найближчому соціумі; активне функціонування, що забезпечує здійснення духовно-генетичного зв'язку поколінь; властивість змінюватися, трансформуватися й адаптуватися до умов сучасності як перманентної характеристики.

Обґрунтовано, що етнопедагогічні традиції правомірно розглядати як динамічні утворення, як згусток соціально-історичного досвіду людей, виховний досвід, стандарт життя народу, котрі, реагуючи на цивілізаційні зміни, запити і потреби суспільства, забезпечують прогрес і розвиток нації.

Родинні виховні традиції – об’єктивне соціально-педагогічне явище, спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням знань про родину, її духовно-моральні цінності й ідеали, джерело інтелектуального та духовно-морального формування особистості, основний механізм стабілізації стосунків у родині. Це унікальне педагогічне явище, яке, втілюючи в собі найкращі духовні надбання попередніх поколінь, виховує у дітей глибоку пошану до батьків, чистоту почуттів, гармонійність стосунків у шлюбі, впливає на сучасний моральний стан нації.

Проаналізовано ідеї елітаризму в західній філософській думці та вітчизняній концепції еліти щодо її ролі у суспільстві, історичного розвитку людства, українській історії, що дозволило встановити різноаспектність змістового трактування означеного феномену. Еліта – те ядро, яке формує суспільство, духовну і національну свідомість народу, потужний чинник та осередок його духовного розвитку і національного виховання загалом. Це невід’ємна частина кожного соціуму, що здійснює функції управління суспільством або створює суспільні цінності й ідеї, а також моделі поведінки в суспільстві.

Уточнено сутність понять «суспільна еліта», «національна еліта», «елітарність», «інтелігенція», «критерії елітарності».

Проведений аналіз наукової літератури щодо трактування поняття «еліта» й суміжних із ним понять поглиблює розуміння суті досліджуваного феномену і, водночас, дозволив розглядати його як духовно-інтелектуальне ядро нації, що є носієм усталеної системи цінностей, глибоких патріотичних почуттів, соціальної відповідальності й національної свідомості, рушійною силою культурно-історичної динаміки, ефективної національної самореалізації, консолідації народу та нації.

Елітність не пов’язують безпосередньо з соціальним походженням особи, її майновим станом, а виводять із духовно-інтелектуальних особливостей людини, детермінованих цілим комплексом чинників – вихованням, освітою, суспільним оточенням.

Визначено критерії елітарності: шляхетність, національна свідомість, громадянська активність, патріотизм, пріоритет духовних цінностей, загальна освіченість, мудрість, мужність, що характеризують високий рівень духовно-інтелектуальної та морально-етичної культури особистості, світоглядної ментальності української еліти, і які слугували підґрунтям виокремлення серед плеяди української еліти досліджуваного періоду і географічного простору таких видатних постатей кінця XIX – початку XX століття, як родина Косачів-Драгоманових, Юзефа Ігнація Крашевського, Олени Левчанівської, Модеста Левицького.

У другому розділі **«Характеристика етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинях еліти Волині (друга половина XIX – початок XX століття) та перспективи досвіду їх використання в сучасному ВНЗ»** визначено домінантні напрями й етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинях еліти

Волині (Косачів, Драгоманових), їхню трансформацію в польсько-українські елітні родини Волині (Ю. Крашевського, О. Левчанівської, М. Левицького); узагальнено досвід етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття та окреслено перспективи його використання в сучасній освітній практиці ВНЗ.

З'ясовано, що домінантами виховання дітей у родині Драгоманових були культурно-патріотичне, духовно-моральне, розумове, трудове і релігійне виховання; етнопедагогічний потенціал родини Косачів акумулює духовно-моральне, культурно-національне, розумове, естетично-емоційне, трудове виховання через культивування українського менталітету, в пошані до етнопедагогічних традицій українського народу.

Узагальнено, що процес виховання на засадах народної педагогіки, етнопедагогічних традицій у родинах еліти Волині досліджуваного періоду характеризувався цілісністю, цілеспрямованістю і систематичністю. Провідними виховними засобами в елітарних родинах Волині окресленого часового проміжку були передусім поведінка і вчинки батьків, культура сімейних відносин, народні традиції і звичаї, мистецтво, вірування, свята, обряди, символи, дитячі ігри.

Виявлено, що зміст системи виховання в родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX ст. акумулює такі напрями: культурно-національне, естетично-емоційне, духовно-моральне, розумове, трудове, а процес виховання в досліджуваних родинах здійснювали у взаємозв'язку та взаємодоповнюваності пізнавально-інформаційного, організаційно-діяльнісного, ціннісно-поведінкового складників.

Встановлено, що основою для трансформації не тільки ідей, але й етнопедагогічних традицій родинного виховання в елітних (шляхетських) родинах Олени Левчанівської, Юзефа Ігнація Крашевського, Модеста Левицького було суспільне життя досліджуваного періоду, активна участь у ньому цих родин, що створювало й умови для їхніх дружніх взаємин. Своєрідність трансформації етнопедагогічних традицій виховання дітей у ці елітарні українсько-польські родини розкрито крізь призму виокремлених напрямів родинного виховання. З визначених напрямів у родинах О. Левчанівської, М. Левицького, Ю. Крашевського найяскравіше, на нашу думку, виявилось культурно-національне, духовно-моральне, розумове, естетично-емоційне виховання. Менше – трудове і релігійне. Це можна пояснити об'єктивними причинами: часті зміни місця проживання, зайнятість громадською діяльністю, належність до різних конфесій. Проте, наявні документальні, архівні матеріали не дозволяють об'єктивно схарактеризувати стан виокремлених напрямів родинного виховання.

У родині О. Левчанівської простежуємо трансформацію таких етнопедагогічних традицій виховання своєї доньки: знання і вшанування свого родоводу, бережливе ставлення до родинних реліквій, уболівання за долю рідного краю, дотримання українських родинно-побутових звичаїв, обрядів, свят; позитивна динаміка щодо зміни, домінування демократичного стилю спілкування і виховання на засадах поваги один до одного, толерантності; плекання розуму, прищеплення пошани

до книг, читання; ставлення до праці як першооснови життя, органічної потреби життєдіяльності сім'ї.

У родині Ю. І. Крашевського безсумнівною є трансформація таких етнопедагогічних традицій виховання, як: плекання розуму, творчих здібностей у своїх дітей, прищеплення любові до знань; поєднання і «литовських» традицій, і народних; народні ідеали щодо жінки як берегині роду, її духовно-моральних чеснот; гостинність господаря; цілісне, благоговійне ставлення до природи, селянського оточення як знаряддя наснаги, працьовитості, наполегливості, мудрості.

У сім'ї М. Левицького виявлено трансформацію таких етнопедагогічних традицій виховання: пріоритет українофільства, культивування цінностей українського менталітету, знання родовідного коріння; гармонійність родинних стосунків, пройнятих ідеями гуманізму; любов до дітей, виховання прикладом свого життя; плекання розуму, багатства природженого гумору, естетично-емоційних почуттів, емоцій, одухотвореності прекрасним, народнопоетичною творчістю; прищеплення любові до рідного слова.

Узагальнену трансформацію етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітні українсько-польські родини Волині (друга половина XIX – початок XX століття) подаємо схематично (рис. 1).

Доведено, що представники еліти Волині досліджуваного періоду (родини Косачів, М. Левицького, О. Левчанівської, Ю. Крашевського) були носіями духовної культури, ревними хранителями її, центром збереження, утвердження і трансформації родинновиховного досвіду на засадах народної педагогіки, осередком формування морально-духовної свідомості, основоположних громадських спонукань, джерелом формування національних та загальнолюдських цінностей, ідеалів та якостей особистості своїх дітей.

Перспективи впровадження етнопедагогічного досвіду виховання дітей в елітних родинях Волині (друга половина XIX – початок XX століття) в освітньо-виховному процесі сучасного ВНЗ пов'язуємо з поверненням до авторської редакції курсу «Історія педагогіки» М. Г. Стельмаховича, суттєво доповненої і поглибленої в контексті досліджуваної проблеми; з вивченням родинновиховного досвіду виховання дітей волинської еліти під час опрацювання студентами курсу «Етнопедагогіка».

Цінним аспектом упровадження досвіду родинного виховання в елітних родинях Волині окресленого часу відзначаємо прилучення студентів, зокрема педагогічного інституту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, до вивчення означеного досвіду. Так, на заняттях із теорії виховання, методики виховної роботи студенти готують матеріали до проведення виховних заходів за серіями: «Загальнолюдські цінності», «Естетичне виховання дітей засобами етнопедагогіки», «Мати – берегиня роду», «Поспішайте робити добро людям», «Від пам'яті про окрему людину до пам'яті про свій родовід». Під час підготовки матеріалів використовують факти із життя еліти Волині XIX – початку XX століття, їхньої активної громадсько-просвітницької діяльності, а також досвіду виховання своїх дітей.

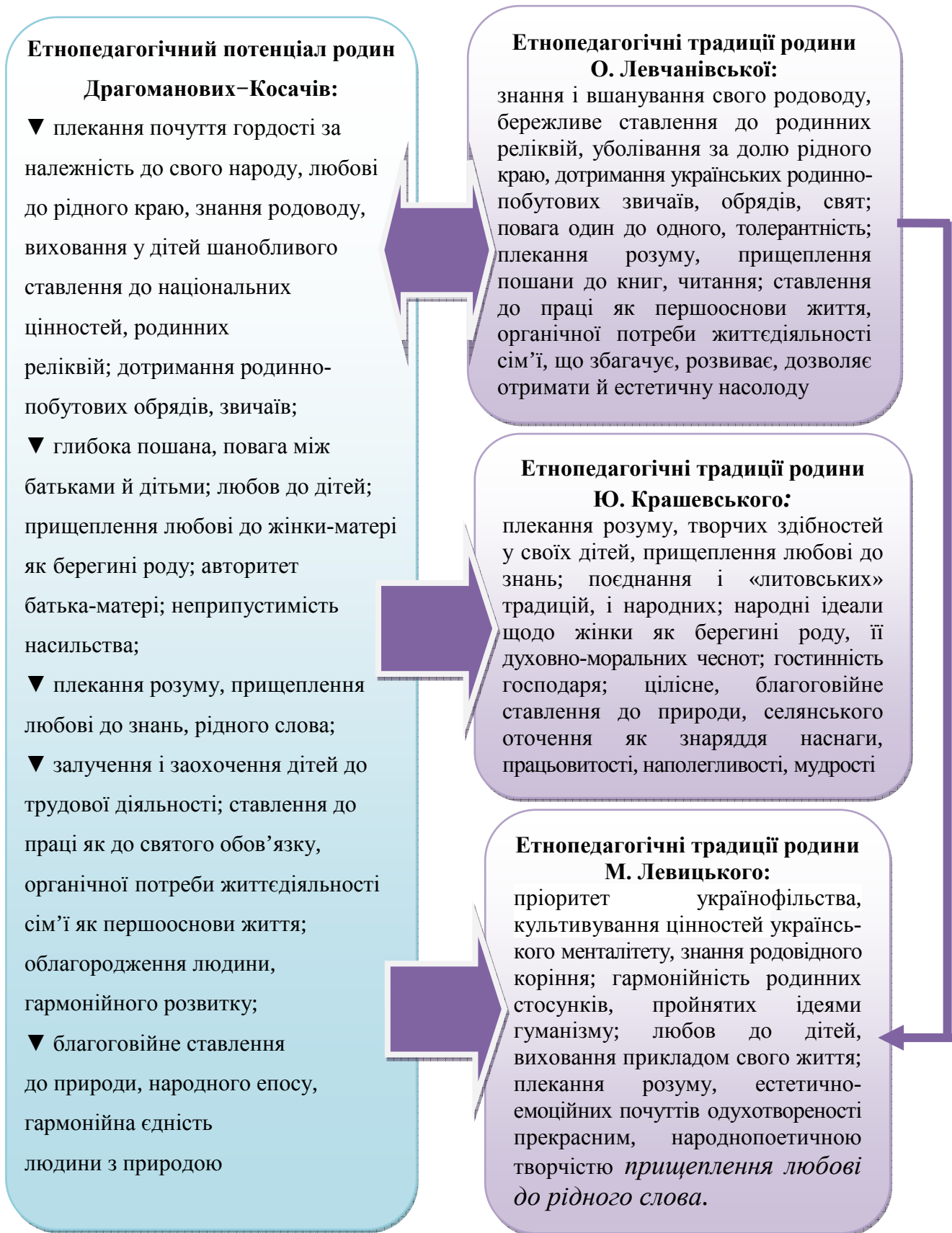

Рис. 1. Трансформація етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітні українсько-польські родини Волині (друга половина XIX – початок XX століття)

Уважаємо доцільним уведення в навчальні плани підготовки бакалаврів (спеціальність 6.010102 «Початкова освіта») елективного курсу «Історія народознавства в іменах», програма якого б охоплювала імена визначних елітарних особистостей (письменників, суспільно-громадських та просвітницьких діячів) другої половини XIX – початку XX століття.

Успішному засвоєнню студентами надбань етнопедагогічного родинновиховного досвіду в елітних сім'ях, набуттю вищих духовно-моральних якостей особистості сприяє аудиторна та практична робота, написання дипломних, магістерських, курсових робіт, підготовки рефератів, дослідницько-пошукове проектування, інтернет-вікторини тощо.

Розв'язання проблеми формування національної еліти можливе через засвоєння позитивного етнопедагогічного родинновиховного досвіду попередніх поколінь та вироблення нових підходів до подальшого розвитку національної освіти на ґрунті культурної і педагогічної спадщини, зокрема й родинновиховної.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що виявляється у вивченні етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття й узагальненні досвіду їх використання в сучасній освітній практиці ВНЗ.

1. Обґрунтовано сутність етнопедагогічних традицій як соціально-педагогічного феномену через виокремлення аспектів їх вияву: змістове наповнення – насиченість загальнолюдськими, духовно-моральними цінностями; можливість формування культури взаємин у найближчому соціумі; активне функціонування, що забезпечує здійснення духовно-генетичного зв'язку поколінь; властивість змінюватися, трансформуватися й адаптуватися до умов сучасності як перманентної характеристики. Суть традицій виявляється у їхній функційній спрямованості: збереження сформованих поколіннями поглядів, норм поведінки, досвіду, звичаїв, обрядів.. Родинні виховні традиції – об'єктивне соціально-педагогічне явище, спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням знань про родину, її духовно-моральні цінності й ідеали, джерело інтелектуального та духовно-морального формування особистості, основний механізм стабілізації стосунків у родині. Звернення до глибин народної родинної педагогіки дозволило виявити їхні традиційні виховні пріоритети: шанобливе ставлення до свого роду, предків, сімейних реліквій; глибока пошана й довіра до батьків, один до одного; збереження статусу родини як основного осередку виховання й розвитку людини; гармонійність стосунків у шлюбі; прищеплення любові до жінки-матері як берегині роду; привчання дітей до праці; прищеплення любові до рідного краю, землі, природи, отчого дому; залучення дітей до календарної обрядовості, святкування родинних і релігійних свят.

2. Проаналізовано генезис поняття «еліта» в історико-педагогічному досвіді, що засвідчило продуктивний розвиток теорії еліти й у західній філософській

думці, й у відповідних концепціях вітчизняної науки; дозволило встановити різноаспектність змістового трактування означеного феномену. Еліту потрактовано як духовно-інтелектуальне ядро нації, що є носієм усталеної системи цінностей, глибоких патріотичних почуттів, соціальної відповідальності й національної свідомості, рушійною силою культурно-історичної динаміки, ефективної національної самореалізації, консолідації народу та нації. Елітність не пов'язана безпосередньо з соціальним походженням особи, її майновим станом, а виводиться з духовно-інтелектуальних особливостей людини, детермінованих цілим комплексом чинників – вихованням, освітою, суспільним оточенням тощо.

Уточнено сутність понять «суспільна еліта», «національна еліта», «елітарність», «інтелігенція». Суспільна еліта – носій усталеної системи цінностей, за своєю суттю посідає унікальне провідне соціальне становище, може впливати на домінуючі цінності, моральне вдосконалення в суспільстві загалом. Носієм і акумулятором внутрішньої суперенергії народу є національна еліта – духовно-інтелектуальне ядро нації, акумулятор енергії народу, дієва сила культурно-національних процесів, що сприяє трансформації передових ідей, соціокультурній та національній єдності. Поняття «елітарність» не має усталеного трактування і розглянуто як прагнення існувати та його реалізація; як спрямованість у напрямку вектора бути, а не мати; як риса характеру, здатність організувати свою працю і очолити працю інших, спроможність стати провідником нації, групи, організації; як вміння керувати, приймати рішення і прогнозувати розвиток подій. Категорії «еліта» й «інтелігенція» мають суттєво різні значення вже на етимологічному рівні, хоча дуже близькі за походженням. Інтелігентом вважають освічену й виховану людину, яка підтримує пріоритет моральних цінностей і моральних ідеалів. Інтелігентність – це особлива внутрішня, всезагальна якість людини, пов'язана з моральністю, духовністю, піднесеністю особистості. Визначено критерії елітарності: шляхетність, національна свідомість, пріоритет духовних цінностей, громадянська активність, патріотизм, загальна освіченість, мудрість, мужність, – що характеризують високий рівень духовно-інтелектуальної та морально-етичної культури особистості, світоглядної ментальності української еліти.

3. Схарактеризовано визначальні напрями й етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинях Косачів-Драгоманових та їхню трансформацію в українсько-польські елітні родини Волині (Ю. Крашевського, О. Левчанівської, М. Левицького). З'ясовано, що домінантами виховання дітей у родині Драгоманових були культурно-патріотичне виховання, яке здійснювали в українському народному середовищі через культивування українського менталітету; духовно-моральне виховання як створення атмосфери сімейної поваги та довіри, виховання вірності ідеям, принципам народної моралі й духовності; розумове, що характеризувалося високим рівнем освіченості батька, загальною педагогічною культурою родини, турботою про ґрунтовну освіту, всебічний розвиток дітей; трудове, яке виявлялося в щоденному побуті, навчанні дітей, підготовці до свят, що акумулювало етнопедагогічні традиції залучення дітей до посильної праці, ставлення до праці як першооснови життя; естетично-емоційне, котре

ґрунтувалося на естетиці краси рідного краю, природи, розвитку літературного смаку дітей, заохоченні їх до літературної діяльності через традиції благоговійного ставлення українців до природи, народного епосу, гармонійної єдності людини з природою; релігійне – яскраво виявлялося в читанні молитв, дотриманні постів, відвідуванні церкви як складової частини етнопедагогічної традиції залучення дітей до святкування релігійних свят, ходіння до сповіді, дотримання постів.

Етнопедагогічний потенціал родини Косачів акумулює духовно-моральне виховання, що спиралося на етнопедагогічні традиції глибокої пошани до батьків, старших, один до одного, духовної близькості дорослих і дітей, зв'язку поколінь, прищеплення любові до жінки-матері як берегині роду, ставлення до дітей як найбільшої цінності, неприпустимості насильства; культурно-національне виховання – глибинне відчуття й сприймання саме українського народного духу як першооснови, формування у дітей національної свідомості, обов'язку перед Батьківщиною, культивування цінностей українського менталітету, що віддзеркалювало етнопедагогічні традиції плекання почуття гордості за належність до свого народу, знання свого родоводу, роду й пращурів, виховання у дітей шанобливого ставлення до національних цінностей, родинних реліквій, дотримання народних родинно-побутових обрядів, звичаїв; розумове виховання, яке характеризується високим рівнем освіченості матері, педагогічною культурою родини, турботою про ґрунтовну освіту, пробудження і живлення творчого мислення, розвитку інтелектуальних здібностей дітей, що відповідає етнопедагогічним традиціям плекання розуму, прищеплення любові до рідного слова; естетично-емоційне виховання ґрунтувалося на естетиці краси рідного краю, природи, розвитку літературного смаку дітей, заохоченні їх до літературної діяльності через традиції благоговійного ставлення українців до природи, народного епосу, гармонійної єдності людини з природою; трудове виховання здійснювали крізь призму мудрості народної педагогіки, де культивувалися етнопедагогічні традиції ставлення до праці як першооснови життя, котра облагороджує людину, забезпечує її гармонійний розвиток, як до святого обов'язку, органічної потреби життєдіяльності сім'ї; посильної участі дітей у трудовій діяльності дорослих як внесок у благополуччя й достаток усієї родини.

У родині О. Левчанівської простежено трансформацію таких етнопедагогічних традицій виховання своєї доньки: «українська течія» як пріоритетна через знання і вшанування свого родоводу, бережливого ставлення до родинних реліквій, уболівання за долю рідного краю, дотримання українських родинно-побутових звичаїв, обрядів, свят; позитивна динаміка щодо зміни, домінування демократичного стилю спілкування і виховання на етнопедагогічних засадах поваги один до одного, толерантності; плекання розуму, прищеплення пошани до книг, читання; ставлення до праці як першооснови життя, органічної потреби життєдіяльності сім'ї, що збагачує, розвиває, дозволяє отримати й естетичну насолоду від безпосередньої участі в ній.

Обґрунтовано, що в родині Ю. І. Крашевського очевидна трансформація таких етнопедагогічних традицій виховання: плекання розуму, творчих здібностей у своїх дітей, прищеплення любові до знань; поєднання і «литовських» традицій, і

народних; народні ідеали щодо жінки як берегині роду, її духовно-моральних чеснот; гостинність господаря; цілісне, благоговійне ставлення до природи, селянського оточення як знаряддя наснаги, працьовитості, наполегливості, мудрості.

Виявлено, що в сім'ї М. Левицького наявна трансформація таких етнопедагогічних традицій виховання: пріоритет українофільства, культивування цінностей українського менталітету, знання родовідного коріння; гармонійність родинних стосунків, пройнятих ідеями гуманізму, любові до дітей, виховання прикладом свого життя; плекання розуму, багатства природженого гумору, естетично-емоційних почуттів, емоцій, одухотвореності прекрасним, народнопоетичною творчістю; прищеплення любові до рідного слова.

4. Узагальнено досвід етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття та окреслено перспективи його використання в сучасній освітньо-виховній практиці. Встановлено, що зміст системи виховання в родинах еліти Волині другої половини XIX – початку XX ст. акумулює такі напрями: культурно-національне, естетично-емоційне, духовно-моральне, розумове, трудове, а процес виховання в досліджуваних родинах здійснювали у взаємозв'язку та взаємодоповнюваності пізнавально-інформаційного, організаційно-діяльнісного, ціннісно-поведінкового складників. Провідними виховними засобами в елітарних родинах Волині досліджуваного періоду були передусім поведінка і вчинки батьків, культура сімейних відносин, народні традиції та звичаї, мистецтво, вірування, свята, обряди, символи, дитячі ігри.

Доведено, що представники еліти Волині окресленого часового проміжку (родини Косачів, М. Левицького, О. Левчанівської, Ю. Крашевського) були носіями духовної культури, ревними хранителями її, центром збереження, утвердження і трансформації родинновиховного досвіду на засадах народної педагогіки, осередком формування морально-духовної свідомості, основоположних громадських спонукань, джерелом формування національних та загальнолюдських цінностей, ідеалів та якостей особистості.

Перспективи впровадження етнопедагогічного досвіду виховання дітей в елітних родинах Волині (друга половина XIX – початок XX століття) в освітньо-виховному процесі сучасного ВНЗ пов'язуємо з поверненням до авторської редакції курсу «Історія педагогіки» М. Г. Стельмаховича, суттєво доповненої і поглибленої такими темами: «Гене́за поняття “еліта” в історико-педагогічному досвіді України»; «Українська національна еліта Волині другої половини XIX – початку XX століття»; «Еліта як рушійна сила освітньо-культурного розвитку»; «Родина Косачів: гене́за елітарності». Рекомендуємо вивчати родинновиховний етнопедагогічний досвід елітарних родин і широко застосовувати його в навчально-виховному процесі педагогічних університетів шляхом створенням достатнього інформаційного простору та «інститутів еліти» – елітарних клубів, мистецьких організацій, елітарної преси.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми вивчення й узагальнення досвіду використання етнопедагогічних традицій виховання дітей

у родинях еліти Волині другої половини XIX – початку XX століття. Наука третього тисячоліття вимагає подальшого пошуку та поглибленого вивчення матеріалів досліджуваного періоду з проблеми родинного виховання в сім'ях української інтелігенції, які допоможуть у формуванні сучасної елітарної особистості. У перспективі постає опрацювання питання трансформації досвіду виховання еліти в контексті євроінтеграційних процесів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Герасимчук А. Ю. Народні традиції родинного виховання дітей як соціально-педагогічний феномен / А. Ю. Герасимчук // Наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту. Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. – 2010. – Вип. 9 (191). – С. 209–211.
2. Герасимчук А. Ю. Родина Драгоманових – яскраві представники еліти Волині другої половини XIX ст.: гадяцький період життя / А. Ю. Герасимчук, Р. М. Пріма // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки. Сер. : Педагогічні науки. – 2012. – № 14 (239). – С. 62–65 (*внесок автора полягає в аналізі гадяцького періоду життя родини Драгоманових*).
3. Герасимчук А. Ю. Архаїчні традиції родинного виховання на Волині кінця XIX – початку XX ст.: сучасний погляд / А. Ю. Герасимчук // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 186. – С. 30–32
4. Герасимчук А. Ю. Етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинях еліти Волині (II пол. XIX – поч. XX ст.) у контексті сучасних ідей національного виховання в Україні / А. Ю. Герасимчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. (спецвипуск). – Одеса : [б. в.], 2011. – С. 28–32.
5. Герасимчук А. Ю. Етнотрадиції родинного виховання в Україні: історико-педагогічний аспект / А. Ю. Герасимчук // Наук. пр. Донецького нац. техн. ун-ту. Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. – 2010. – Вип. 7 (167). – С. 190–192.
6. Герасимчук А. Ю. Трансформація цінностей української ментальності та етнопедагогіки у родинному вихованні сім'ї Косачів / А. Ю. Герасимчук // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Сер. : Педагогіка. – 2010. – Вип. 38. – С. 91–93.

Статті в зарубіжних періодичних виданнях

7. Герасимчук А. Ю. Трансформація етнопедагогічних традицій виховання дітей в елітарні польсько-українські родини Волині (друга половина XIX – початок XX століття): О. Левчанівська / А. Ю. Герасимчук // PEDAGOGICZNY POTENCJAL BIBLI. – Włocławek : Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, 2014. – S. 54–59.

Статті в інших виданнях

8. Герасимчук А. Ю. Видатні історичні постаті Волині: Юзеф Крашевський / А. Ю. Герасимчук, Р. М. Пріма // Яровиця : наук.-метод. та культ.-просвіт. часоп. – Луцьк : [б. в.], 2013. – № 1. – С. 61–66 (*внесок автора полягає в аналізі волинсько-житомирського періоду життя Ю. Крашевського в контексті польсько-українських історико-культурних взаємин*).

9. Герасимчук А. Ю. Деякі аспекти сутнісної характеристики поняття «еліта» як рушійної сили освітньо-культурного розвитку / А. Ю. Герасимчук // Науково-педагогічна спадщина О. А. Захаренка як джерело виховання молодого покоління : зб. матеріалів Десятих міжнар. ювілейних Захаренківських педагогічних читань (2 лют. 2012 р.). – Черкаси : ВВ ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – С. 19–20.

10. Герасимчук А. Ю. Народні традиції в епістоляріях української еліти XIX століття / А. Ю. Герасимчук // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і аспір. (Луцьк, 10–11 трав. 2011 р.) : у 3 т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Т. 1. – С. 191–192.

11. Герасимчук А. Ю. Родина Косачів: генеза елітарності / А. Ю. Герасимчук // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і аспір. (Луцьк, 14–15 трав. 2012 р.) : у 3 т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – Т. 1. – С. 151–153.

12. Герасимчук А. Ю. Этнопедагогические традиции воспитания детей в польско-украинских семьях элиты Волыни (II половина XIX – начало XX века): аспекты содержательной характеристики / А. Ю. Герасимчук // *Dynamika naukowych badan* – 2013 : materialy IX Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji. Vol. 7. Pedagogiczne nauki. – Przemyśl : Nauka i studia, 2013. – С. 66–69.

13. Герасимчук А. Ю. Історія педагогіки : робоча навч. прогр. та метод. рек. з курсу / А. Ю. Герасимчук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 36 с.

АНОТАЦІЇ

Герасимчук А. Ю. Етнопедагогічні традиції виховання дітей у родинах еліти Волині (друга половина XIX – початок XX століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2015.

У дисертації здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині (друга половина XIX – початок XX століття); обґрунтовано їхню сутність як соціально-педагогічного феномену і засобу родинного виховання; проаналізовано генезис поняття «еліта» в історико-педагогічному досвіді; уточнено суть понять «суспільна еліта», «національна еліта», «елітарність», «критерії елітарності», «інтелігенція». Схарактеризовано домінантні напрями й етнопедагогічні традиції виховання дітей у родині Косачів-Драгоманових, їхню трансформацію в українсько-польські елітні родини Волині (Ю. Крашевського, О. Левчанівської, М. Левицького). До наукового обігу введено матеріали маловідомих архівних документів із досліджуваної проблеми (державні архіви Волинської (ф. р-3186) та Житомирської

області (ф. 146, оп. 1, спр. 3146, 5907), інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Х. 17983–17984)) для унаочнення родинновиховного досвіду виокреслених родин та обґрунтування їхньої належності до еліти Волині окресленого періоду. Узагальнено досвід етнопедагогічних традицій виховання дітей у родинах еліти Волині другої половини ХІХ – початку ХХ століття і визначено перспективи його використання в сучасній освітньо-виховній практиці ВНЗ.

Ключові слова: етнопедагогічні традиції, виховання дітей, родина, еліта, Волинь, досвід, освітньо-виховна практика.

Герасимчук А. Ю. Этнопедагогические традиции воспитания детей в семьях элиты Волыни (вторая половина ХІХ – начало ХХ столетия). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2015.

В диссертации исследованы этнопедагогические традиции воспитания детей в семьях элиты Волыни второй половины ХІХ – начала ХХ столетия, раскрыты научные позиции относительно трактования механизмов педагогического действия этнотрадиций (обычаев, обрядов), их результативности. Выявлен потенциал этнопедагогических традиций как социально-педагогического феномена через такие аспекты их проявления: содержательное наполнение – насыщенность общечеловеческими, духовно-моральными ценностями; возможность формирования культуры отношений в ближайшем социуме; активное функционирование, обеспечивающее духовно-генетическую связь поколений; способность изменяться, трансформироваться и адаптироваться к условиям современности как перманентной характеристики.

Обосновано, что этнопедагогические традиции правомерно рассматривать как динамическое образования, как сгусток социально-исторического воспитательного опыта людей, стандарт жизни народа, которые, реагируя на цивилизационные изменения, запросы и потребности общества, обеспечивают прогресс и развитие нации. Обращение к глубинам традиционной семейной педагогики позволило выявить ее традиционные образовательные приоритеты: уважительное отношение к своей семье, предкам, семейным реликвиям; глубокое уважение и доверие родителей друг другу; сохранение статуса семьи как главной ячейки образования и развития человеческих ресурсов; гармоничные отношения в браке; привитие любви к женщине-матери как хранительнице рода, к родной земле, природе, отчему дому; приучивание детей к труду; приобщение к календарным обрядам, праздникам (семейным и религиозным).

Анализ идей элитаризма в западной философской мысли и отечественной концепции элиты относительно их роли в обществе, историческом развитии человечества, украинской истории позволил установить разноаспектность содержательного трактования данного феномена и рассматривать его в

исследовании как духовно-интеллектуальное ядро нации, являющееся носителем сложившейся системы ценностей, глубоких патриотических чувств, социальной ответственности и национального сознания, двигательной силой культурно-исторической динамики, эффективной национальной самореализации, консолидации народа и нации. Уточнено содержание понятий «общественная элита», «национальная элита», «элитарность», «интеллигенция», «критерии элитарности». Определенные нами критерии элитарности – благородство, национальное сознание, гражданская активность, патриотизм, приоритет духовных ценностей, общая образованность, мудрость, мужество – характеризуют высокий уровень духовно-интеллектуальной и морально-этической культуры личности, ее мировоззренческой ментальности служили фундаментом выделения среди плеяды украинской элиты исследуемого периода и географического пространства таких выдающихся личностей второй половины XIX – начала XX столетия, как: семьи Косачей-Драгомановых, Ю. И. Крашевского, Е. Левчановской, М. Левицкого.

Установлено, что доминантами воспитания детей в семье Драгомановых были: культурно-патриотическое (знание своего родовада, воспитание уважительного отношения к родному краю, его истории, своему и предкам, привитие бережного отношения к семейным реликвиям, соблюдение народных семейно-бытовых обрядов, обычаев); духовно-моральное (глубокое уважение к родителям, старшим, друг к другу, гармоничность отношений в браке, духовная близость взрослых и детей, толерантность, связь поколений); умственное (развитие ума, привитие любви к родному слову); трудовое (приобщение детей к посильному труду, отношение к труду как первооснове жизни); эстетическо-эмоциональное (благоговейное отношение к природе, народному эпосу, гармоническое единство человека с природой); религиозное (приобщение детей к празднованию религиозных праздников, соблюдение постов, хождение к споведи).

Выявлено, что этнопедагогический потенциал семье Косачей аккумулирует духовно-моральное воспитание (глубокое уважение к родителям, старшим, друг к другу, духовная близость взрослых и детей, связь поколений, привитие любви к женщине-матери как хранительнице рода, отношение к детям как наивысшей ценности, недопустимость насилия); культурно-национальное воспитание (развитие чувства гордости за принадлежность к своему народу, знание своего родовада, рода и предков, воспитание у детей уважительного отношения к национальным ценностям, семейным реликвиям, соблюдение народных семейно-бытовых обычаев, обрядов); умственное (развитие ума, привитие любви к родному слову); эстетическо-эмоциональное (благоговейное отношение к природе, народному эпосу, гармоническое единство человека с природой); трудовое (отношение к труду как первооснове жизни, как святому долгу, посильное участие детей в трудовой деятельности взрослых).

Обобщено, что процесс воспитания на основе народной педагогики, этнопедагогических традиций в семьях элиты Волыни исследуемого периода характеризовался целостностью, целенаправленностью и систематичностью. Ведущими воспитательными средствами в семьях элиты были прежде всего

поведение и действия родителей, культура семейных отношений, народные традиции и обычаи, искусство, верования, праздники, ритуалы, символы, игры для детей.

Установлено, что основой для трансформации не только идей, но и этнопедагогических традиций воспитания в семье элиты Волыни (Ю. И. Крашевского, Е. Левчановской, М. Левицкого) была общественная жизнь исследуемого периода, активное участие в ней этих семей, что создало условия для их дружественных отношений. Оригинальность трансформации этнопедагогических традиций воспитания в элитарные украинско-польские семьи раскрывается через призму выделенных направлений семейного воспитания.

Изложены перспективы использования этнопедагогического опыта воспитания в элитных семьях Волыни (вторая половина XIX – начало XX века) в воспитательно-образовательной практике современных университетов.

Ключевые слова: этнопедагогические традиции, воспитание детей, семья, элита, Волынь, опыт, воспитательно-образовательная практика.

Herasymchuk A. Y. Ethnopedagogical traditions of upbringing of the children in families of elite of the Volyn region (second half of XIX – early XX century). – Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – Theory and History of Education. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2015.

The dissertation presents a complete historical and pedagogical analysis of ethnopedagogical traditions of upbringing of the children in families of elite of Volyn region (second half of XIX – early XX century); proved their essentiality as a social and pedagogical phenomenon and means of family education; analyses the genesis of the concept "elite" in the historical teaching experience; specifies the essence of the concepts "social elite", "national elite", "elitist" "elitist criteria", "intelligentsia". Author determined the dominant directions and ethnopedagogical traditions of upbringing of the children in Dragomanov-Kosach family, their transformation in Ukraine and Polish elite families of Volyn region (Yuzef Ignatij Krashevsky, Olena Levchanivska, Modest Levytsky). Little known archive materials of the investigated problem (state archives of Volyn region (f. r-3186) and Zhytomyr region (f. 146, inv. 1, f. 3146, 5907), the Institute of Manuscripts of the V. Vernadsky National Library of Ukraine (X. 17983–17984)) were put to scientific use to illustrate the akin educational experience of examined families and justify their belonging to the elite of Volyn region during the study period. Author generalized the experience of the ethnopedagogical traditions of parenting in families of elite of the Volyn region during second half of XIX – early XX century, and outlined the prospects for its use in modern educative practice in Universities.

Keywords: ethnopedagogical tradition, upbringing of the children, family, elite, Volyn region, experience, educative practice.

Формат $60 \times 84^{1/16}$. Обсяг 0,9 обл.-вид. арк., 0,9 ум. друк. арк. Наклад 100 прим.
Друк – Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.
43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 2961.